

La compassió davant dels marginats

Gaspar Mora

Professor de Moral. Facultat de Teologia de Catalunya

ELS MARGINATS SÓN UNA REALITAT DOLOROSA del nostre món, que sabem que és aquí, al nostre costat. Podem ignorar-la o mirar cap a una altra banda, pot passar temps sense recordar-nos que hi és, però tard o d'hora se'ns posa al davant de manera viva, impactant; un reportatge a la televisió, una estadística als diaris, una declaració de Càritas, o, potser de la manera més punyent, la visió d'una dona gran pel carrer, vestida de manera estrafolària, amb els cabells blancs embullats i mig descalça, amb la mirada perduda, arrossegant un carretó atapeït de trastos probablement inútils i parlant amb ningú, mentre la gent passa indiferent pel seu costat.

La complexitat del món marginat

El món de la marginació abraça un ventall enorme de situacions humanes, des del passavolant que demana ajuda assegut al carrer i acompanyat d'un parell de gossos, fins a la tribu urbana especialitzada en robatoris amb un codi intern estricte, passant pel drogoaddicte, allunyat de la família i de tothom; cal tenir en compte, a més, els que es troben en risc d'exclusió, els vells sols o les parelles amb fills que fa temps que van perdre la feina i estan a un pas del desnonament. A tots els és comú un tret propi; s'han anat allunyant de les relacions

En la història de cada persona i de cada grup marginat són indestriables les raons personals i les causes ambientals i socials que els han portat a l'exclusió.

humanes normals i viuen al marge de la xarxa social, feta de relacions familiars, treball, higiene, comportament cívic, comunicació.

Quan la nostra societat opulenta va descobrir fa anys aquest submón marginal en el cor de les seves ciutats, l'impacte va ser enorme. Aleshores es parlava de «tercer món», el món pobre de la humanitat, situat sempre molt lluny, físicament i anímicament. Aquest nou món descobert al cor mateix de les riques ciutats occidentals es va qualificar per extensió de «quart món», amb algun aspecte comú amb el tercer però amb característiques pròpies i distintives.

Complexitat també en les causes

Segons els experts, hi ha una acumulació de causes que porten a la marginació. La primera és una determinada manera de ser de les persones interessades, que les fa candidates a un procés psicològicament i socialment irregular, conflictiu; hi ha també determinades experiències a la vida, familiars, laborals, professionals, que han provocat un desenllaç lamentable, que potser no hauria arribat si no s'haguessin donat. I, tot, dins d'un paraigua general que és la raó última i comuna: la complexitat cada vegada més accentuada de la xarxa social i laboral, que origina una societat cada vegada més exigent, dura, inflexible, excloent. En la història de cada persona i de cada grup marginat són indestriables les raons personals i les causes ambientals i socials que els han portat a l'exclusió.

L'anàlisi de la marginació ha d'arribar encara a un aspecte important de l'experiència que avui en tenim tots plegats. La consciència de l'existència d'aquest món va provocar al començament un moviment social d'interès i d'ajuda. Es van fer estudis i publicacions, es

“ Aquesta societat cada vegada més complexa i exigent inevitablement margina els més dèbils.

van esmerçar esforços i es van fer treballs amb la intenció d'anar a l'arrel del problema i de proposar solucions. Han passat els anys i ha quedat en el subconscient col·lectiu de la nostra societat una mena de convicció: aquest problema no té solució. Les circumstàncies personals i les estructures socials continuaran i inevitablement hi haurà qui acabarà a la cuneta. Aquesta societat cada vegada més complexa i exigent inevitablement margina els més dèbils. No hi ha res a fer. Parlar avui de la marginació no pot oblidar aquesta evidència somorta que domina els esperits després d'una certa il·lusió col·lectiva d'afrontar el problema per trobar-hi solució.

Les actituds davant del fenomen dels marginats

Davant del món de la marginació hi ha dues actituds possibles, descrites de manera simple i magistral en la paràbola del bon samarità. Una actitud és desviar la mirada cap a una altra banda i passar de llarg. L'altra és tenir la valentia de mirar una estona llarga. La primera actitud és abundant, probablement és la més comuna. Té al darrere totes les raons que solem adduir de manera confusa: jo no puc fer-hi res; són vides irrecuperables; és el resultat d'un procés que se m'escapa; la nostra societat ho fa inevitable; ja hi ha qui hi entén i s'hi dedica; no hi ha res a fer.

Hi ha una altra actitud: tenir la valentia de mirar sense desviar la mirada fins que el cor es mou a compassió. És un procés dolorós. No desviar la mirada és difícil. Es tracta de deixar cridar dintre teu totes les excuses mentre aguantant la mirada, fins que els crits de les excuses es van apagant i et queda només al davant, en el silenci, la imatge de la dona arrossegant el carretó o la cua dels qui esperen el dinar d'una institució assistencial. Aleshores comença una tasca molt dura, que no

s'acaba mai: suportar en el propi interior el pes dels marginats. Comença l'actitud humana més noble, la compassió.

Grandesa i perill de la compassió

Què comporta una «compassió» madura i eficaç davant de la marginació? Tots sabem que la compassió no és un simple sentiment de commiseració davant del sofriment de l'altre, que pot arribar a ser humiliant i ofensiu. «Compadir-se» és «patir amb» l'altre el seu sofriment, oferint-li companyia i consol, no des de dalt sinó al seu costat. Això ja és difícil en la compassió que en podríem dir «normal», la del qui es posa al costat d'un amic malalt o d'uns coneguts que passen una tribulació. El que no pateix es col·loca inevitablement per damunt de l'altre, precisament perquè el seu sofriment és intransferible. La nostra compassió és bastant mediocre; porta barrejada, d'alguna manera, la pena pel sofriment de l'altre i una mena d'alleujament inconfessat de sentir que no passem aquell sofriment, que ens l'hem estalviat.

La compassió envers els marginats viu fortament totes aquestes febleses. Les persones que s'hi dediquen saben que viuen integrades en la vida social, tenen un horari i viuen relacions normals amb els altres. No són d'aquell món, i precisament per això poden superar reticències i allunyaments i dedicar-s'hi. I saben també que no són invulnerables, i que per a no caure en una sobrecàrrega emocional i psicològica han de fer vacances de tant en tant, i han d'aprendre a objectivar les situacions i no identificar-se amb tots els sofriments, sovint intensos, de les persones que tracten.

La compassió davant dels marginats

La compassió madura i intel·ligent davant dels marginats comença entenent realment el problema. La veritat és aquesta: la gent marginada són els més febles, han viscut situacions especials i difícils que no han pogut o no han sabut superar i han acabat esclafats per una

La compassió no és un simple sentiment de commiseració davant del sofriment de l'altre, que pot arribar a ser humiliant i ofensiu.

societat complicada, exigent, implacable. Tots coneixem persones que per temperament i manera de ser tenen tots els números per a acabar exclosos, però han trobat una família, o una persona, o una situació que els ha sabut entendre, acollir i estimar. Aquests plantegen sempre molts problemes de convivència. Però, si els qui els envolten tenen prou generositat, esdevenen de fet els seus àngels de la guarda i poden aconseguir que continuïn dins la vida social i no caiguin al pou.

Molts, en canvi, no han trobat aquests àngels tutelars, i fent tombs per la vida s'han trobat sols. Precisament perquè són els més febles i els menys capaços, la societat hauria de tenir-ne una cura especial. No ho ha fet, han caigut del carro i han acabat esclafats sota les rodes. La veritable compassió es fa conscient de la situació i, per tant, de l'exigència reals. Allò que cal és buscar el remei d'una situació inhumana que la mateixa societat ha provocat i hauria d'haver evitat. Precisament perquè en són els membres més dèbils.

Dos accents evangèlics

Trobo en l'Evangelí dues paraules que poden il·luminar sobre l'actitud de la compassió amb els marginats. La primera es refereix a la manera de posar-nos davant dels altres, que s'adreça a la subtil tensió de dominant-dominat que amaguen moltes de les nostres relacions. L'Evangelí ho formula amb les seves imatges conegudes: «Com pots dir al teu germà: Deixa'm que et tregui la brossa de l'ull, si tu tens una biga en el teu? Hipòcrita! Treu-te primer la biga de l'ull i llavors hi veuràs prou clar per a treure la brossa de l'ull del teu germà» (Mt 7,3-5); «Aquell de vosaltres que no tingui pecat, que tiri la primera pedra» (Jn 8,7). Sant Pau ho formula amb els seus consells: «Mireu els altres amb humilitat i considereu-los superiors a vosaltres mateixos»

Tota autosuficiència humana és pedant, i els complexos de superioritat no són més que enganys ridículs.

(Fl 2,3); «Qui es pensi estar dret, que miri de no caure» (1Co 10,12). Aquestes expressions sembla que es limiten a l'àmbit determinat del pecat, però tenen una volada més ampla; abracen tota la manera d'entendre's un mateix que apareix en la manera de viure. Cada persona és el que és i val el que val, i en el fons està marcada per la feblesa i la limitació. Tota autosuficiència humana és pedant, i els complexos de superioritat no són més que enganys ridículs. Els marginats són germans nostres, carn de la nostra carn, feblesa de la nostra feblesa. La seva situació personal i els seus processos podrien haver estat perfectament els nostres. Nosaltres no hem fet el procés de la marginació, però això no respon a cap dret nostre ni és evident que havia de ser així. Tots som prou febles. En les seves circumstàncies molt probablement hauríem pogut fer el mateix camí terrible de la marginalitat.

L'altra paraula evangèlica parla de l'actitud davant dels més necessitats, i subratlla l'amor actiu i eficaç. Dos textos evangèlics són admirables per la seva senzillesa. Un és la paràbola del bon samarità: «Vés i tu fes igual» (Lc 10,37). L'altre, la paràbola del judici últim: «Jo tenia fam i em donàreu menjar...» (Mt 25,34ss). La compassió sincera fa baixar de la cavalcadura i posar-se al servei del que ho necessita.

L'amor és eficaç

Què significa això avui respecte a la marginació? «Ajudar els marginats» es pot fer de diverses maneres. La més evident és dedicar-s'hi, o bé professionalment o bé com a voluntariat. Són moltes avui les persones que entren en aquest capítol i es dediquen als exclosos. L'esforç sincer en aquest camp i els anys d'experiència han portat a un clima diferent del del començament. No n'hi ha prou amb la bona fe i la dedicació generosa. Cal racionalitzar el treball, aprendre de l'experiència i fer accions que no estiguin dictades solament per la intui-

La compassió sincera fa baixar de la cavalcadura i posar-se al servei del que ho necessita.

ció o el sentiment, sinó buscant el bé real dels mateixos marginats. Això exigeix un esforç de reflexió conjunta, discussió i coordinació, portades per les persones que hi tenen experiència. Diuen els experts que les situacions de marginació són tan diverses, les persones dedicades tan abundants i les seves sensibilitats tan distintes, que en aquest camp cal lluitar sempre per evitar el perill de la descoordinació i de les accions equivocades.

La compassió madura del conjunt de la societat

Hi ha cap altra eficàcia que no sigui la de treballar amb els marginats? De fet, és la situació de la majoria de nosaltres. Què comporta una compassió madura i intel·ligent a la majoria de la nostra societat i de les nostres comunitats cristianes? Quan una persona té la valentia d'aguantar la mirada sobre un marginat fins que callen totes les veus interiors i queden en silenci l'un davant de l'altre, se li fa clar en un moment tot allò que es triga molt a descriure; és una persona com jo i els meus, ha viscut situacions difícils que no ha pogut superar i la meva societat i jo mateix l'hem enviat al marge, a una vida greument inhumana. Ja no és solament el seu drama; és seu i nostre. La conscienciació d'aquest drama és el primer pas d'una compassió madura. Hi insisteixen els experts. La primera cosa que es demana a la societat és ser conscient de les veritables dimensions del problema. Recordo ara una emissió radiofònica de l'Abbé Pierre, un vespre a París; va acabar així: «Ara us hauria de dir educadament Bona Nit. Però no. Us desitjo una mala nit, simplement la que passaran els milers de persones destrossades de les quals us he parlat.»

Fer-se conscients de la realitat dramàtica de la marginació comporta entendre que no és tan sols un problema seu, sinó de tota la so-

cietat; és un problema nostre. Això desperta de seguida un interrogant: fins a quin punt cadascú de nosaltres és responsable d'una societat que té aquestes conseqüències. Aquesta pregunta forma part també d'aquells crits somorts que cal tenir la valentia de suportar. No la podem respondre, perquè les responsabilitats col·lectives són una nebulosa difícil de discernir. Però la resposta pitjor és negar el problema, i dir que amb aquestes preguntes acabaríem tots neuròtics. La nostra crisi actual, per posar només un exemple, ens ha deixat clar que allò que fèiem tots precisament perquè tothom ho feia ens ha portat a un carreró sense sortida, i la responsabilitat no és dels altres, és de tots.

Ser conscients de la pròpia responsabilitat en el problema no pot portar a la neurosi, però sí que cal traduir-ho a fer-se conscient de la responsabilitat en la solució. Hi ha un ventall de possibilitats que ens truquen a la porta. Cal que cada persona, cada família, cada grup social concreti d'alguna manera la seva col·laboració responsable.

No hi ha res a fer?

Una persona benemèrita en el treball amb els marginats més difícils repetia: «El problema és aquest; què cal fer quan no hi ha res a fer». Era mossèn Lluís Ventosa, dedicat tota la vida als delinqüents i drogoaddictes, que va expressar les seves reflexions i els seus sofriments en un llibre: *El mal lladre*. Així com el bon lladre al costat de la creu de Jesús és símbol de l'home pecador que a l'últim moment s'obre a la gràcia de Déu, el mal lladre és el símbol de tants i tants destrossats per la vida als quals no queda més llenguatge que la blasfèmia i la desesperació, i acabaran sols i abandonats, morint en un racó de mala manera. Mossèn Lluís repetia; no puc creure que Jesús no tingués per a ell cap paraula; vull pensar que li va dir l'única cosa que podia entendre: morir silenciosament al seu costat.

La sensació de «no hi ha res a fer» domina sovint el clima del tema de què tractem i bloqueja moltes iniciatives. Val la pena dedicar-hi una reflexió llarga. La impressió espontània és que molts dels marginats han caigut en un pou del qual no podran sortir i els serà

La sensació de «no hi ha res a fer» domina sovint el clima del tema de què tractem i bloqueja moltes iniciatives.

molt difícil integrar-se d'alguna manera en la vida social per un treball, amb relacions humanes tranquil·les i convivència normal.

Aquesta impressió s'ha de revisar. La seva situació no és solament producte de la degradació personal; ho és també, i sobretot, de la duresa d'una societat cada vegada més complexa, que margina i exclou. La pregunta és doble; no tan sols si podran sortir del pou on han caigut, sinó si podran entrar en la nostra xarxa social, la del treball regular i exigent, la de les responsabilitats sempre amenaçadores, la dels coneixements tècnics cada vegada més complicats. El problema no són solament ells, sinó sobretot nosaltres.

Què és, realment, allò que no té solució

Això porta encara a una reflexió més dolorosa, precisament sobre la nostra societat actual, especialment ara en plena crisi. Fa temps que ressonen veus profètiques que denuncien un esperit materialista que persegueix la satisfacció i el guany a tot preu, costi el que costi, i que porta la nostra societat a una cursa imparable. Els més clarividents ja deien que aquesta cursa era irracional i que havia d'acabar malament, que calia recuperar els valors d'una vida humana raonable, no definida per la possessió cada vegada més exagerada, sinó per la riquesa personal interior i les relacions humanes de respecte, de justícia i d'amor. Aquelles veus a vegades eren valorades, però el ritme normal del procés social ha continuat igual i cada vegada més accentuat i, malgrat la crisi, no sembla que es vulgui aturar.

I, encara. Dins del conjunt de la nostra vida social, hi ha de fa temps alguns problemes lacerants que, en lloc de disminuir, augmenten. El més colpidor, el de la misèria de milions i milions de persones, i l'augment de la distància entre les regions més pobres del planeta i

I, al fons, tots estem tocats per unes estructures socials de les quals som alhora víctimes i coresponsables.

les més riques, entre les quals la nostra. Fa anys que aquest espectacle desolador es repeteix davant dels nostres ulls, i fa anys que les veus més responsables criden a les places de la societat opulenta, però la corba del problema no para d'augmentar. Només com una mostra, es poden comparar les paraules sobre el sofriment de la fam en el món del Concili Vaticà II, l'any 1965 (GS 1-10), les de *Populorum Progressio* de Pau VI, l'any 1967 (PP 3-4; 6-9), i les de Joan Pau II a *Sollicitudo Rei Socialis*, l'any 1987 (SRS 11-26). Tots es dediquen a recordar els avisos desesperats dels seus antecessors sobre una situació greu, i a constatar que el problema encara ha augmentat. I les dades actuals no han canviat gaire.

És a dir, mirant aquest nostre món i el procés dels últims cent anys, cal constatar que hi ha injustícies estructurals i problemes gravíssims que no tenen perspectives de solució. Vull dir que, en moltes coses, és el nostre món el que planteja la reacció: no hi ha res a fer. I probablement aquesta reacció es pot plantejar també a propòsit de molts temes més concrets que avui continuen vius i greus. En cito només alguns de veritablement dolorosos: la violència de gènere, els morts a la carretera, els avortaments, la corrupció, les drogues, el turisme sexual infantil, les migracions massives... Són sofriments que oprimeixen l'esperit. Afrontar la vida humana amb una mínima sensibilitat ètica vol dir aprendre a experimentar reptes molt seriosos que, amb una mirada mínimament aguda, es pot dir que no tenen solució.

Una anàlisi com aquesta pot semblar exagerada i inquietant, però aquesta impressió respon a la nostra ingènua necessitat de sentir-nos segurs i en una situació com a mínim acceptable. El nostre món, però, té greus mancances que produeixen molt de sofriment. El pensament cristià ho formula amb una expressió que no té bona premsa: és el pecat del món. Els marginats estan entre les víctimes. N'hi ha d'altres. I, al fons, tots estem tocats per unes estructures socials de les

No estimem els més necessitats amb la condició de resoldre aviat el seu problema; els estimem perquè són persones que necessiten l'ajuda d'algú.

quals som alhora víctimes i coresponsables. En el Nou Testament apareix l'expressió «misteri d'iniquitat» (2Tes 2,7), que no és lluny de la impressió d'inhumanitat que ens omple quan mirem el nostre món amb una mica de compassió pels que sofreixen.

La Paraula de l'Evangelí

L'Evangelí relata una escena trasbalsadora. Jesús proposa les seves exigències de pobresa generosa a un que li demana el camí de la vida veritable. Els deixebles, sorpresos i espantats, reaccionen; si és així, qui pot salvar-se, qui pot viure aquesta vida? La resposta de Jesús crec que resumeix la seva experiència: per als homes és impossible, però Déu ho pot tot (Mc 10,17-27).

Aquell «no hi ha res a fer» evoca la paraula de Jesús: per als homes és impossible. Un dels avantatges de la nostra societat postmoderna i decebuda és entendre les dimensions d'aquesta frase. És terrible, i és veritat. No ens en sortim de fer un món humà, «no hi ha res a fer». La paraula de Jesús acaba: Déu ho pot tot. En el nostre món, com en tots, Déu fa possibles passos positius d'humanitat, de vida, de servei, de compassió. Estem massa acostumats a fer anàlisis globals, marcades pel «tot o res». Això no és humà ni cristià. El món és com és, com ha estat sempre; i també avui és possible sortir del propi egoisme, moure's a compassió i ajudar. Cada marginat és una persona única amb un procés personal. Amb l'ajuda d'algú pot fer algun pas positiu, potser pocs i imperceptibles. Aquest pas és la vida que Déu fa possible, com fa possible tot el que hi ha d'alegria, de llibertat, d'amor en el nostre món, potser marcat per estructures injustes i estadístiques negatives. No estimem els més necessitats amb la condició de resoldre aviat el seu proble-

ma; els estimem perquè són persones que necessiten l'ajuda d'algú. La compassió veritable sap posar-se en marxa davant de cada persona tal com és i ajudar-la en el nivell que sigui i fins a on sigui possible.

Els marginats, una crida silenciosa i viva

La marginació no és un problema marginal, és una alerta roja de la nostra societat. Copsar la seva gravetat és entendre la gravetat del pecat humà i la necessitat d'una compassió madura i eficaç, a la qual Déu ens crida per humanitzar-nos —salvar-nos!— a tots, els marginats i els integrats.